

ХРИСТИЯНСЬКЕ ВЧЕННЯ ПРО ДУХОВНІСТЬ ЛЮДИНИ

Кризовий стан нинішнього людського суспільства розглядається в сучасному богослів'ї як стан духовної деградації, яка взагалі притаманна всьому людському родові. Ігнорування духовного фактору в суспільному житті, вважають богослови, є основним джерелом глибокого загострення суспільних суперечностей. Бездуховність - це джерело всіх бід в особистому, сімейному і суспільному житті. Тому й звучать сьогодні з церковного амвону проповіді із закликами до морального і духовного відродження людини, з повчаннями того як розібратися в своїй душі.

Враховуючи природну потребу людей усвідомити своє місце і роль у світі, християнські проповідники зосереджують основну увагу на обґрунтуванні викладені християнської системи поглядів про людину, її сутність, природу, шляхи і джерела вдосконалення, сенс і мету її існування. Головне завдання їх виступів - це формування "цільного образу християнина", який міг би служити "істинно" життєвим керівництвом для наших сучасників, а також засобом донесення до свідомості кожного слухача ідеї про виняткову значимість християнства для сучасної людини.

Вчення про людину як творіння Боже є головним в християнській антропології. Від нього йдуть всі основні параметри християнського розуміння людини. Суть такого розуміння полягає в тому, що людина розглядається ним як частина природи і як така істота, що має певну рису, яка виділяє її з природи. Цією рисою є духовність. Вона виражає ту унікальність людини, яка наслідуються нею в процесі божественного творіння. До цієї унікальності богослови зводять родову специфіку людини, яка рокриває її сутність. На основі цих поглядів людина постає як явище духовного порядку. При цьому духовність розглядається як ознака обраності Богом, що забезпечує людині її панівне положення в природі як "Вінця творіння". "Ми, люди, не просто творіння Божі, але діти Божі, кохані, вибрані, любимі ним істоти" - підкреслює О.Мень [Проповеди проиерея Адександра Мень. Пасхальний цикл.- М., 1991.- С.4].

* Бодак Валентина – кандидат філософських наук, викладач Дрогобицького педінституту

Із вище сказаного можемо зробити висновок, що православні проповідники обстоюють ідею первинності духовного життя людини над її матеріальним життям і оцінюють людину насамперед за все як духовну істоту. В умовах, коли духовний розвиток людини займає центральне місце серед проблем сучасного суспільства, заяви служителів церкви про необхідність випереджаючого розвитку духовної культури людини зустрічають не тільки розуміння, а й гарячу підтримку в суспільстві. Ідея духовного розвитку людини стала тією ланкою, яка зв'язує сьогодні всю систему релігійних поглядів з суспільною свідомістю. Подаючи релігійне вчення через призму цієї ідеї, сучасна церква прагне знайти в особі суспільства вірного прихильника і захисника своїх інтересів.

Відта, в нашому суспільстві сьогодні йде мова про реабілітацію людської істоти як духовної сутності. Саме поняття "духовність", вважають сучасні богослови, є надзвичайно глибоким і багатогранним. Але із цієї багатогранності вони виділяють три основні значення: по-перше, унікальність людини як носія розуму; по-друге, невичерпність, багатство і красу внутрішнього світу людини; і по-третє (і це основне), духовність як степінь перетворюваності людини Божою благодатю [Катехизис. - К., 1991. - С. 380].

Всі ці риси свідчать про те, що духовність відкриває людині шлях до надрозумного бачення основ буття, сокровенних істин духу, невовимих законів життя у всій його цілісності, глибинній гармонії, веде до здійснення духовного контакту з Богом і відчуття свої причетності до вічності, до свого гармонійного вписування в надприродне. "Людина, - відзначають богослови, - має свою основу в Богіві, і тільки в ньому знаходить своє становлення" [Там само].

Згідно християнського віровчення, створення людини Богом виявляє принциповий зв'язок людини з Богом і можливість її богоуподібнення через зростання в ній духовності. Богословська наука пов'язує розуміння духовності з уявленнями про богоуподібнення, вже на перших кроках якого нібито людина спроможна виявляти свою духовність через самі прості форми моральної свідомості, якими є сором, совість, відповідальність. Опісля людина нібито піднімається до вищих сходинок духовності шляхом досягнення моральної чистоти, богобачення і святості. І якщо людина є носієм двоякої природи - матеріальної і духовної, то при цьому їй притаманні відчуття і переживання своєї матеріально-духовної природи і віддавання переваги духовному початку.

Як бачимо, у викладеній вище системі християнської антропології особлива увага приділяється саме природі людини. Для богословських поглядів характерним є розуміння людини як суперечливого поєднання двох природ - природної і надприродної, матеріальної й ідеальної, "плоті" й "духу". Акцентуючи увагу на християнському уявленні про роздвоєння людини, розмежуванні її "плоттю" і "духом", "зовнішнім" і "внутрішнім" світом, "божественним" і "природним", сучасні богослови намагаються донести до свідомості віруючих християнське розуміння сучасності. Скажімо, розмежування людської природи, хитання людської волі між "духовним" і "плотським" подається як основне джерело нестабільності і дисгармонії індивідуального й суспільного життя. Відтак вся різноманітність життєвих проблем постає наслідком внутрішньої нестабільності і суперечливості людини, суперечливості її природ, пригнічення одного початку іншим. Зрештою богослови приходять до висновку, що джерелом всяких бід в особистому, сімейному і суспільному житті є бездуховність. Це розмежування, суперечки, боротьба закладені нібито в самій природі людини. Тому вихід а будь-яких кризових ситуацій життя слід шукати не в "стихиях світу цього", а в самій людині. Тому кожна людина повинна прагнути до духовного лікування благодаттю. Саме вона допоможе їй в її сімейних зв'язках, національному єднанні, в будь-яких безвихідних кризових ситуаціях.

Отже, зводячи всі існуючі життєві суперечності до суперечливої природи людини, сучасні богослови намагаються показати, що вирішальним фактором стабілізації і оновлення життя є внутрішнє примирення людини шляхом духовного оновлення її природи.

Істотний момент християнської антропології становить вчення про гріхопадіння. Воно розкриває релігійне розуміння глибинах причин внутрішніх суперечностей людини, пояснюючи в рамках богословської системи соціальне протистояння в будь-який історичний період розвитку людської цивілізації.

Богословські викладки подають гріхопадіння тією причиною, яка потягнула за собою важкі наслідки поділу Бога і людини як творця і творіння, зумовила онтологічну пошкодженість (падіння) в людині, яке виливається в боротьбу за існування в людстві, призвело до втрати людиною царського становища в природі, підпорядкування її стихійним силам. "Гріхопадіння, - заявляють православні проповідники, - спотворило суть панування, володарювання людини

над світом. Гріх сколихнув всю природу, вніс великі зміни в моральний світ. Він зруйнував людський побут, ... почалася боротьба між добром і злом в основі суспільного життя, в сім'ї" [Учение о человеке в христианской традиции и современность // 0 человеческом в человеке.- М., 1991. - С.349].

Особливістю сучасного розуміння християнським вченням гріхопадіння є те, що акцент в проповідницьких виступах робиться не стільки на уявленні про "онтологічну пошкодженість" людини, скільки на моменті її "відділення" від джерела свого буття – Бога. Саме це є фундаментальною причиною пошкодження природи людини, втрати нею свого володарювання над світом. Дисгармонія природи людини, поділ людства, підпорядкування природній стихії - все це результат втрати людиною єднання з Богом. Останнє засвідчує те, що в людину нібито втілюється пагубний закон, бо ж припинилося її живе спілкування з Богом, одержання нею тієї божественної сили, яка оживляє її духовне життя.

Відзначаючи відрив людини від "живого" спілкування з богом як глибинну причину сучасного кризового стану людської цивілізації, сучасні богослови проголошують з церковного амвону заклик до примирення з Богом, а також піднімають питання про надприродне спасіння людини, яке складає парадигму всього християнського світогляду.

Богословське вчення про спасіння носить динамічний характер. Представники церкви вчать, що спасіння, тобто досягнення стану, вільного від фізичного і морального зла, від будь-яких форм несвободи, що виключає всі труднощі земного існування, не можна розуміти як таку одноактну дію, що реставрує деформовану гріхом природу людини чи ж постає як дар, який людина отримує від Бога після своєї смерті. Хоч необхідно зауважити, що саме таке витлумачення спасіння було найбільш поширеним протягом всієї попередньої історії православної церкви.

Сьогодні богослови роблять дещо інші акценти в цій проблемі і розглядають спасіння як тривалий в часі процес оновлення і гармонізації людської особи, процес поступового повернення людини до Бога через послідовне перетворення її природи в земному житті, приведення її у відповідність з духовною сутністю людської істоти.

Згідно християнського вчення, відновлення пошкодженої гріхом природи людини можливе лише при активному сприянні цьому процесу надприродних сил. Перетворення "старозавітної" людини, як

це твердять християнські богослови, стало можливим в результаті рятівного подвигу Христа, який викупив гріхи і відновив єдність людини з Богом.

Як бачимо, богослів'я сьогодні прагне звернути увагу віруючих на тих аспектах природи людини, які спонукають їх підпорядковувати своє життя завданням боротьби з гріхом і досягненню надприродного спасіння. Із загального змісту богословських тверджень слідує висновок, що головним джерелом прогресивного розвитку людства є не матеріальна перебудова життя, а звільнення від гріха, духовно-матеріальне переродження людини. Богослови намагаються переконати людей в тому, що ніякі "матеріальні" перетворення не вирішать глибинних, істотних проблем людського існування, бо ж вирішення насущних питань суспільного і особистого буття людини знаходяться в прямій залежності від її духовної деформації.

Відтак оцерковлювання трактується богословами як докорінна умова духовного оновлення людини, а християнська віра - як провідний чинник прогресивного розвитку суспільного та індивідуального життя людей. В результаті церква виступає для свідомості віруючих в ролі основного орієнтиру цього прогресу.

Таким чином, як єдину реальну основу духовного життя людини християнські богослови називають релігійну віру. Пов'язуючи духовний розвиток людини з відданістю релігійній вірі, вони проводять ту думку, що сьогодні, коли ігнорування духовного фактору поставило людську цивілізацію на грань самознищення, тільки релігійна віра може виступати гарантом виживання. Релігійна віра розглядається в проповідях важливою умовою морального і фізичного здоров'я людей, вирішальним фактором їх духовної еволюції, основою вирішення життєво важливих проблем людини. Віра, як стверджують християнські ідеологи, - це єдиний засіб, здатний вивести людину з життєвого тупіка, відкрити їй шлях до оновлення і розвитку.

Закликаючи до вибору християнства як "істинного життєвого шляху", духовенство апелює в своїй релігійно-виховній діяльності насамперед до почуття відповідальності людини за свою долю і долю всього світу в цілому. Це покликане здійснювати визначальний вплив на духовно-світоглядний вибір людей сучасного суспільства, яке активно шукає нові шляхи прямування до стабілізації і прогресу, направляючи в бік релігійної орієнтації не тільки поведінку людей, скажімо під час здійснення ними багатьох релігійних обрядів, а й всю

систему їх поведінки в світі, їх погляди і підходи до вирішення різних проблем свого буття. Формування глибоко релігійної особистості - ось суть, яка приховується за всіма богословськими закликами до "справжнього життя", до вибору "істинного шляху", до примирення і гармонізації людської природи і міжособистісних відносин, до духовно-морального переродження і становлення досконалої людини.

В прагненні переконати віруючих в можливості життєвої реалізації християнського ідеалу досконалої людини, тобто людини, яка усвідомила істини християнської віри і привела своє життя у відповідність до християнського вчення, християнські проповідники, особливо православні, часто в своїх виступах звертаються до теми святих, подвижників, мучеників. На прикладі їх відношення до життя, людей, характеру віри, проповідники навчають віруючих певним стереотипам поведінки в житті, головними з яких є любов до ближнього, терпіння, надія, молитовність, вірність вірі. Саме їх життя подається як зразок для всіх членів церкви, як той релігійний ідеал духовної досконалості, до якого слід прагнути віруючим. Більше того, їх часто навіть ставлять на рівень загальнонаціональних, народних героїв.

Подвижники християнства розглядаються в християнській літературі як ідеал духовності з особливою акцентацією уваги на їх морально-аскетичних подвигах, покорі й самозреченні на своєму шляху до зустрічі з Христом. Святи отці церкви, які розумом своїм спілкувалися з Богом, відчували прий цьому нібито його присутність поза собою і всередині себе, прагнули повідомити світу про свої відчуття і одкровення. Вони бралися за перо і описували свої думки, почуття, високі переживання.

Дійсно, ці люди, які, як вважає церква, були наділені ідеалом духовності, характеризувалися своєю зреченістю від світу, безпристрасністю до всього чуттєвого і єднанням із світом надчуттєвим, глибиною духовного бачення і висотою моральної досконалості. Але, щоб досягти такого стану, їм треба було звільнитися від гріха і пристрастей, потрібно, було свої духовні шукання людини зробити щирими і постійними, поєднанні з глибокою покірною і каяттям. Лише в такий спосіб вони могли звершувати важливу справу свого духовного відродження. Так, скажімо, підкоряючи свою плоть духу через подвиг посту і молитви, вони відкривали себе дії Святого Духу. Як це підкреслює церква, ці люди ставали причетними до Божої благодаті, святими. Дух святості при

цьому поновлював і перетворював їх людську істоту, а разом з нею і всі природні сили розуму, почуттів та волі. Відбувався процес творення внутрішньої людини, виявлення нею своєї сутності і досягнення нею ідеальної повноти буття [Катехизис.- К., 1991. - С. 384]. Відтак, роблять висновок богослови, процес сходження (піднімання) до стану духовності є дуже важким і складним, бо ж вимагає від кожної людини уважного ставлення до себе, утримування від усього недозволеного і хибного й дотримання моральної чистоти, внутрішньої зосередженості і глибокої молитви.

Молитва - це момент взаємодії двох духовних сил - Бога і людини. Через молитву людина спілкується з Богом і переживає радість від цього спілкування. Серце переповнюється теплотою духовною. В людині встановлюється та Богоподібність, якою вона була наділена ще при своєму творінні. Починається внутрішнє просвітлення розуму вірою і пізнанням божественних істин. Розум, який перебуває у сьйві Божому, переживає сходження до вищого світу, вступає в особисте спілкування з Богом, споглядає Боже світло і поглинається переживаннями, які його охопили. В той же час він не перестає усвідомлювати своєї оригінальності, неповторності і винятковості.

Досягнути такого молитовного стану дуже важко, зауважують богослови, а найскладнішим видом молитви є внутрішня, духовна молитва, характерними ознаками якої постають вище перераховані ознаки. Показником досягнення такого молитовного стану є та радість, яку надто складно описати. Вона повністю охоплює того, хто молиться. Саме молитва виступає основою радості і вдячності. Вона приводить людину в піднесений стан. Під час духовної молитви, стверджує Нил Анкирський - один із подвижників християнської церкви, людина відчуває таку радість, яка є вищою від будь-якої іншої і робить її рівноангельською. В цьому є істинний смисл молитви, її призначення і значення [Бычков В.В. Малая история Византийской эстетики. К., 1991. - С.109].

Молитва відтак необхідна подвижнику для найбільшої концентрації всієї своєї духовної енергії на трансцендентному об'єкті пізнання, на Богові, для містичного споглядання його, яке супроводжується блаженством. Блаженство, яке наступає внаслідок духовної молитви, - це стан найвищої духовної насолоди, важливий показник наближення до мети в процесі розуміння Бога у християн. Важливість молитви і каяття вбачається у тому, що з їх допомогою

можна досягти стану духовної зосередженості, який повертає людину "до себе", налаштовує її на духовне життя, відкриває її душу вірі.

Отже, молитва є одним із головних елементів духовного життя кожного християнського подвижника, християнина взагалі. Вона виступає в ролі основного духовного змісту життя віруючого. Молитва є тією сферою людської діяльності, людського духу, яка формує духовність. Зрозуміло, що духовне життя - це не тільки молитва. Але саме вона є головним елементом цього життя, через неї відбувається духовне спілкування людини з Богом.

Духовне життя неможливе без християнської моральності, тобто без виконання заповідей Євангелії, бо ж життя за ними, як вважає церква, з'єднує християнина з Богом. Це єднання зцілює його душу, відтворює його богоподібну велич і красу, роблячи його сином Божим по благодаті і спадкоємцем вічного царства Отця. Сина і Святого Духа [Катехизис.- К., 1991. – С. 14].

Благодать Божа, яка посилається на людину в процесі взаємодії Бога і людини - це особлива Божа сила, яка, на думку богословів, необхідна для спасіння людини. Вона торкається внутрішнього сердечного життя людини, найпотаємніших глибин її душі, чого, наприклад, нібито не можуть зробити народні звичаї чи громадянські закони, бо ж вони торкаються лише зовнішніх проявів волі людини. Лише у внутрішньому житті серця, твердять богослови, полягає сутність моральності.

Під дією благодаті людина здобуває здатність сприймання і розуміння віровчення християнства, його святого джерела – Біблії. Відтак вона стає прихильником релігійної віри, яка є, на думку церкви, основою духовного життя людей. Саме така людина стає на шлях наближення до Бога, до добра й істини, до спасіння і вічного блаженного життя.

Благодать сходить на людей як спасительний вплив Святого Духу. Вона виливається на людей від великої любові Божої заради викупних заслуг Ісуса Христа. Отже, вона має велику духовну силу, а тому так необхідна на всіх стадіях розвитку духовного життя людини. Вона посилає, продовжує і завершує спасіння.

На дуже високих рівнях духовного життя дія цієї Божої благодаті переживається людиною як особиста зустріч з Богом, яка приводить зрештою до повного оновлення і перетворення людини. Церква зауважує при цьому, що не всім дано відчутти вплив благодаті, відчутти дотик особливої енергії або сили, яка йде від Бога. Але кожен

відчує благодатну допомогу по її плодах, зокрема, в перемозі над гріхом і т.ін.

Такий підхід до проблеми духовності людини з точки зору християнського вчення дає нам можливість зрозуміти, що релігія є глибоко психологічно продумана система, яка постійно здійснює свій вплив на духовний стан людини, її сприймання навколишнього світу, що релігійна віра є невід'ємною складовою способу життя і системи соціальної комунікації.

Сьогодні, коли велика роль в суспільстві надається стану моральності в новій системі її орієнтації, а також коли нова політична влада прагне утвердити значення духовно-моральних цінностей в житті особи і суспільства, сучасні богослови називають все це благоприємним процесом, в якому віруючі можуть знайти співзвучність з своїми євангельськими ідеалами, а в такий спосіб і сприяти зміцненню духовних засад нашого народу.

Таким чином, як бачимо, церква сьогодні набуває в очах народу високого морального, культурного й історичного значення. Більше того, вона постає однією із тих ідеологічних структур, в рамках яких визрівають, приймаючи сьогодні особливо гострої форми, ідеї національного самовизначення і розвитку, відродження національної культури. Перенесення національних проблем на ґрунт релігійної ідеології йде по лінії ототожнення національної належності людей з їх належністю до певних віросповідань, релігійних традицій з національними. Так, на Заході України, в греко-католицьких храмах підкреслюється ідея ідентичності понять "українець" і "греко-католик", а на Сході - "українець" і "православний".

Православ'я чи греко-католицизм в проповідях духовенства постають в ролі духовної основи української нації. Від утвердження цієї ідеї християнські богослови й проповідники приходять до цілком логічного висновку, що шлях до самовизначення і духовного відродження нації лежить лише в її глибокому прилученні до віри. Вони навіть застерігають, що якщо в даний час ми не повернемося до тих духовних цінностей, які містяться в нашій вірі, скажімо в християнській, то наше духовно-моральне життя зрештою прийде до занепаду і ми взагалі можемо зникнути як нація. "Якщо ми поглянемо на історію нашого народу, - відзначає Володимир Янів,- то побачимо, що вона констатує глибоку релігійність українського народу й пригадує тісний зв'язок між християнською вірою і українською духовністю" [Янів В. Релігійність українця з етнопсихологічного

погляду // Релігія в житті українського народу.- Мюнхен-Рим-Париж, 1956. - С.202]. Відтак мова йде про те, що українська духовність є за своєю природою глибоко християнською. Таким чином поняття нація і духовність є нібито тісно пов'язаними між собою.

Деякі з цих висловлювань можна прийняти, з окремими можна посперечатись, але незаперечним залишається той факт, що саме богословська наука значно більше приділяла уваги вивченню питань "духовності людини", ніж світська, яка раніше взагалі тотально витісняла з філософії поняття "духовність людини", оскільки завданням державної ідеології було максимальне підпорядкування індивіда інтересам колективу. Особистість із самоцілі розвитку суспільства перетворилася в засіб розвитку суспільного виробництва, прискорення науково-технічного прогресу і т. п. Таке розуміння людини перетворилося в категорію "людський фактор".

Дослідження, що проводилися світською наукою і які мали те чи інше відношення до тематики духовного, розглядали його виключно під кутом зору загального стану "духовної культури суспільства", його "духовного світу", "духовного виробництва". Воно представляє собою лише варіанти аналізу стабільного становища суспільної свідомості, зцементованої набором "цінностей соціалізму".

Нині вже настав процес переорієнтації досліджень на осмислення самоцінності людини, її сутнісних можливостей, однією із яких є духовність. Але поки сучасна філософська наука ще працює над з'ясуванням змісту категорії "духовність людини", ми в той же час можемо відзначити доробки богословської науки щодо релігійної духовності, яка притаманна віруючій людині. Проте богословська наука наповнює поняття "духовність людини" тільки містико-релігійним змістом і не дає цілісного розуміння цієї проблеми. Вона не виходить за рамки релігійного бачення цього духовного явища. І тут слушно звучать слова академіка Володимира Шинкарука: "Безперечно, церква мала і має важливе значення у культивуванні духовності, в її релігійних і навіть позарелігійних цінностях. Але церква не є вершителем громадянського суспільства, а слугою. Принципом останнього є свобода совісті [Шинкарук В. Біля джерел духовності. Віра. Надія. Любов // Віче.- 1996.- № 3.- С. 150]. Виходячи з цих слів, можемо зробити висновок, що формування духовності людини, здійснення національно-культурного відродження нашого народу не є лише пріоритетом релігії, хоча певний внесок в ці процеси вона безумовно здійснює.